

IN MEMORIAM

Prof. Dr. Beretzk Péter (1894 – 1973). Született Szegeden, 1894. október 23-án. Iskoláit Szegeden és Hódmezővásárhelyen végezte. Családja eredetileg Erdélyből származott, de onnan már évszázadokkal előbb a dunántúli Szentgálra telepedett át, és csak onnan kerültek elődei mint kálvinista papok Szegedre, ahol édesatyjának kimagasló szerep jutott egyházközössége megszervezésében, és a szegedi református templom felépíttetésében. Már édesatyja is köztisztelőben állott Szegeden, fiai mérnöki, illetve BERETZK PÉTER orvosi pályára léptek.

Egyetemi tanulmányait Kolozsváron, az orvosi karon kezdi meg 1912–14 között, innen hívják be katonának egészségügyi szolgálatra, és a frontra – Dornavatrára kerül. A véletlen játéka, hogy vele szemben az orosz hadseregnél szintén ornitológus áll Doz. DR. NICOLAI V. TRANSEHE. 1918-ban orvosi tanulmányait Budapesten folytatja, ahol 1920-ban avatják doktorrá. Mint nőgyógyász és szülész szakorvos eleinte az egyetemen tanársegédeskedik, majd a Magyar Állam Vasutak szolgálatába lép, ahol elérte az igazgató-főorvosi rangot, és több éven át ő vezette Szegeden a MÁV orvosi központját.

A természet iránt kora gyermek korától érdeklődött, de nem madarak, hanem lepkék és bogarak iránt. Sokfelé gyűjtött, elsősorban a Bükkben. A vadászat terelte figyelmét az ornitológia felé. Rendszeres vadászati naplója vezetését 1930 augusztusában kezdi meg. Amint sajátmaga írja (1944): „... 1932-ben tettem első ízben lábamat e vidékre – azaz a Fehér-tóra. Szerz. – Akkor már építették az ezer holdas halastavat. Emberek százai turkálták és lapátolták a sárga altalajt. E zavaró körülmény és a még ki nem mélyített ornitológiai tudományom mellett is hamar észre kellett vennem a területnek madártani értékét...” Ettől az időponttól szerelmese a Fehér-tónak, melyért élete utolsó pillanatáig küzdött sok csalódás és gáncsoskodás ellenére. Első feladatának érezte, hogy madártani ismereteit bővítsse. Ezért két akkori kitűnő szakemberhez fordul a Nemzeti Múzeum ornitológusához DR. GRESCHIK JENŐHÖZ, és a Madártani Intézet kutatójához DR. VASVÁRI MIKLÓSHOZ. Nekik küld anyagokat, kéri meghatározásukat, és szaktanácsokat. VASVÁRIBAN kiváltképpen megvolt a hajlam az érdeklődők lelkesítésében, különben is szegedi születésű lévén eleve fennállott a lelki kapcsolat közöttük. A munkának egyik lényeges eleme volt a gyűjtés, és ebben a VASVÁRINAK küldött sárjárom sorozat adja meg a végleges lökést ahhoz, hogy BERETZK a legkiválóbb ornitológusaink sorába került. Meghívja a Fehér-tóra az Alföld akkori élenjáró madártani kutatóját, az Alföld Bizottság ornitológus tagját SCHENK JAKABOT is, aki társaságában járja is a Fehér-tavat, hogy összehasonlítást tehesen az általa kutatott Apajpusztával.

Az eredmények alapján megváltoztatták a parti és vízi madarak vonulására vonatkozó addigi ismereteket, sok faj vesztette el BERETZK kutatásai és gyűjtései alapján a „ritka” jelzőt, másodszor meg BERETZK rámutatott az átnyaralás tényére, mellyel szintén új szint vitt be ornitológiai kutatásainkba. Hatalmas lendületet adott a szikések kutatásának, melyben csakhamar követőkre talált, pl. MÁTÉ LÁSZLÓBAN, NAGY LÁSZLÓBAN stb. BERETZK fellépése tehát új korszakot nyitott meg a magyar ornitofaunisztikában, mivel rámutatott sok addig elhanyagolt tényezőjére.

Ugyancsak az úttörők sorába került a természetvédelem terén is. Mint fenn már írtuk első fehér-tavi látogatásai után már felismerte a terület értékét, melyet meg akart menteni. De abban az időben még nem volt hivatalos természetvédelem Magyarországon. Első lépése volt tehát, hogy külön vadásztársaságot alapított, és egy ügyes lépéssel megszerezte annak a Fehér-tó vadászberletét. Ez a vadásztársaság mindenben BERETZK utasításait követte. Saját kezűleg építettek fel egy kis vadászházat búboskemencével, és TÓTH JÁNOST a későbbi kitűnő természetvédelmi őrt alkalmazták vadőrnek. 1934-ben ráveszi Szeged

városát, hogy nyilvánítsa a Fehér-tavat városi védterületnek, majd 1939-ben a már közben megalakult Természetvédelmi Tanács 113 559(1)1939. számú határozatával a Fehér-tó 350 kat. holdját 1939. nov. 16-án állami védterületnek nyilvánítja. A küzdelem ezzel nem ért véget, mert már az 1940-es években a tógazdaság engedély nélkül egy gátat és csatornát húzatott a védterületen keresztül, és a későbbiekben is egyre többet faragott le belőle, mígnem 1959-ben megkezdte a XI-es tó kialakítását is, de csak a már kész műveletet 1964-ben hagyatja jóvá, amikor a több milliós költségek befektetésére változtatni úgysem lehetett. BERETZK fáradozása hiábavalónak bizonyult, bár éber szemmel tartott és jelentett az illetékesek felé minden változtatást, mint akit a földművelésügyi miniszter 1947. IX. 19-én az Országos Természetvédelmi Tanács tagjának nevezett ki, az 1342/1955 átiratával az Országos Természetvédelmi Hivatal a Fehér-tó tudományos felügyelőségére kérte fel. A másik zavaró tényező volt kezdettől fogva a legeltetés kérdése. A pásztorkutyák rengeteg madárköltést tettek tönkre, és akkor még a taposás veszélyét is káros tényezőnek tartották. A legeltetési társaságokkal is állandóan harcban állott BERETZK a terület érdekében. Csak a későbbi Camargue-i és fertő-tavi tapasztalatok mutattak rá, ami a Fehér-tavon is bekövetkezett, hogy a sziki növénytakaró fenntartása, azaz a madárbiotóp megőrzésének is nélkülözhetetlen tényező a kellő legeltetés, aminek megfelelő megoldása mindenütt más és nem kis problémát jelent. Ugyancsak megmutatta a fehér-tavi, később a pusztaszeri példa is, hogy édesvizet szikes védterületre behozni nem szabad, inkább választani kell a teljes kiszáradás veszélyét, mert ez a természetes folyamat a sziken. Mindezt BERETZK számos írásában kifejtette.

BERETZK írásai rendhagyóak, mert általában a tudományos irodalomba a napilapok cikkeit nem szoktuk besorolni. BERETZK azonban a szegedi napilapokban, főleg a Dél-Magyarországban frissen, sokszor még az útja utáni estén sok értékes adatot közölt, az élmény közvetlen hatása alatt, és ezeken hírlapírói hozzáköltés nem történt, sem változtatás. Összesen 349 írását állíthattuk eddig össze, nem számítva bele sem a még megjelenés alatt állókat, sem azokat, melyek róla szólnak, vagy adatai alapján készültek – melyeket autobiográfiájában felsorol. Legjelentősebb munkája a fehér-tavi összefoglaló, melynek előzetes jelentését a Kócsagban írta meg (1939), magyar és német nyelven, a részletes magyar szövegét (1944), majd annak angol szövegét kiegészítve az Aquilában (1950). A további kiegészítések kis közlemények alakjában láttak nyomdafestéket. (Aquila és Állattani Közlemények.) 1957-től kezdve, összevetve BERETZK fehér-tavi tapasztalait a saját balatoni megfigyeléseimmel, és a régebbi irodalom szövegeivel sorozatban mutattunk rá a „ritkának” minősített parti madarak stb. valódi faunisztikai jelentőségére (Ornithologische Mitteilungen, Beiträge zur Vogelkunde, Lousnais – Hämeen Luonto, Állattani Közlemények stb.), mely munkákban több ízben DR. STERBETZ ISTVÁN is részt vett. Főleg az általa begyűjtött anyag alapján tisztáztuk több faj Magyarországon előforduló alfajainak taxonómiai helyzetét (pólingok, nádisármány, zöldike, nagy őrgébics), amiben DR. MARIÁN MIKLÓS is közreműködött. (Aquila, Acta Zoologica, Állattani Közlemények, Bonner Zoologische Beiträge.)

BERETZK kezdeményezéséből indult meg újra 1951-ben a VASVÁRI által szorgalmazott szinkron kutatás, mely a madárvonulás ökológiai tényezőit hivatott kideríteni. Közös munkánkban az adattömeg feldolgozását elsősorban SCHMIDT EGON végezte.

Jellemzi BERETZKET a publikálási mód, aki rengeteg energiát fektetett bele a népszerűsítésbe – ezért vállalt szerepet a neki nem is fekvő Állatvédő Egyesület szervezésében is. Országszerte a TIT keretében számos vetített képes előadást tartott, a TIT szegedi tagozata biológiai részlegének éveken át elnöke, és jó ülésvezető. Kezdeményezésére indul be a szegedi TIT keretén belül a Madarász Kör munkája, melyben DR. MARIÁN MIKLÓS és URBÁN SÁNDOR – aki a fehér-tavi vizsgálatokban is alaposan kivette részét – segítik elsősorban. Se szeri, se száma nincs azoknak a fehér-tavi vezetéseknek, melyek során külföldi szakembereknek, köztük ARN TISELIUS professzornak a kémiai Nobel-díj bizottság elnökének bemutatta a Fehér-tavat vagy vezetett és oktatott érdeklődő csoportokat.

Fehér-tavi működéséből még két fő elemet kell hangsúlyoznunk, melyek közül az első szorosán összefügg az iméntiekkel. BERETZK volt egyik úttörője a magyar madárfényképezésnek, és ebben sok kitűnő utódot nevelt mint WEISZ TIBORT, HOMOKI-NAGY ISTVÁNT, TILDY ZOLTÁNT stb. Képeit külföldön is nagy becsben tartották (British Birds; Alexander könyvének német kiadása, Hanzák műve stb.). A másik tudományos irányzat a madárfertőzések, főleg a pasteurellózis kutatása, mely jellegzetesen sziki jelenség.

DE BERETZK, bár élete nagy részét a Fehér-tó kutatása kötötte le, nem maradt egyoldalúan egy téma mellett, ha ugyan egyoldalúságnak nevezhetjük az elmondottakat. Dornavatráról visszatérve budapesti kórházi szolgálatra osztották be az első világháború második felében, mely szükségkórház a mai Múcsarnok és Jégpálya épületében működött.

Már itt figyelte a rózsatöveken szedegető cinegékét, és felmerült gyanúja, hogy lazúrcinegét is látott, de akkori hiányos madárismerete miatt ezt sohasem közölte. A második világháborút megelőző években Körösmezőn teljesített katonai orvosi szolgálatot. Erről szóló beszámolóját (1940) a szegedi napilapban, a vadászújságban (Nimród) közölte először. Innen ismerjük a ruszinok sereglételepítési érzékét. Csak utána a *Fragmenta Faunistica Hungarica*-ban, és ezen gyűjtése alapján írta meg Greschik (1944) nagy tanulmányát a vízirigóról. Csatlakozott a veszprémi múzeum által megindított Bakonykutatáshoz is. Vizsgálatait Porva-Csesznek körül végezte. Több éven át tagja volt a Tisza-kutató víziutaknak, és járt ezzel a kutató gárdával az ugyancsak a Tudományos Akadémia égisze alatt folyó dél-magyarországi szikes kutatásokon is. Az IWRB (International Wild-Life Research Bureau) magyar tagozatában a limikola-részleget irányította. Tagja volt az ICBP (International Council for Bird Preservation) magyar tagozatának, és a balatonszemesi 1938. évi konferencián személyesen is részt vett.

Tudományos munkásságának elismerése jeléül a Madártani Intézet 1939-ben „rendes megfigyelői” 1945-ben „rendkívüli tagsági” oklevéllel tüntette ki. 1944-ben a Magyar Ornitológusok Szövetsége dísztagnak választja, és a HERMAN OTTÓ-émlékérmét adományozza neki, 1948-ban a szegedi Tudomány Egyetem egyetemi magántanárnak habilitálja, 1964-ben c. egyetemi tanárnak. 1952-ben a Tudományos Akadémia Minősítő Bizottsága kandidátusi fokozattal tünteti ki. Természetvédelmi tevékenységéért 70 éves születése napja alkalmából a munkaérdemrend arany fokozatát kapta (1964). 1968-ban a szegedi egyetem József Attila emlékérdemmel méltatja Szeged város kulturális fejlődésében végzett munkáját.

Mert valóban kevés ember tett annyit ennek érdekében, mint BERETZK, aki sokoldalú társadalmi munkásságán kívül, a város múzeumának a Móra Ferenc Múzeumnak adományozta madártani és lepkészeti gyűjteményeit, sok egyéb tárgyon kívül. Ezt a gyűjteményt ma is őrzi a Móra Ferenc Múzeum, ezzel nagy felelősséget vállalva, hogy a BERETZK-féle madártani kutatásokat a jövőben is folytatja, a gyűjtemény megfelelő szakemberkezelőjéről gondoskodik. BERETZK adományaiból ez a részlet maradt meg, mert amit a Természettudományi Múzeumnak vagy a Madártani Intézetnek küldött és adományozott, minden a tűz martalékává lett.

BERETZK PÉTERT nemcsak itthon tiszteltük és állott köztiszteltben, nemzetközi megbecsülése halála után vált nyilvánvalóvá, a sokoldalról érkező részvétnyilatkozatokból és emléklédésekből. Életében az agraí Academy of Zoology választotta rendes tagjának, a Dél-Finn Természetvédelmi Egyesület pedig „külföldi tagsági” oklevéllel méltatta munkásságát.

1973 elején kezdett panaszkodni, hogy a bal bokájában fellépő érszűkület akadályozza fehér-tavi útjaiban, majd az erős gyógyszeradagolás okozott zavarokat. De még áprilisban előadást tartott Budapesten és Szegeden is a Biológiai társaságban, mely szegedi tagozatának éveke elnöke volt. Május 20-án még vezetett fiatalokat a Fehér-tavon, ahol ebben az évben is megállapította szerezcsensirály költését. Erről az útvjáról azonban leg-hűségesebb kísérője HADNAGY BÉLA támogatta haza, és az érfalakról levált mészrögök egyre súlyosabb fejfájásokat és rosszulléteket okoztak, végül is kórházba kényszerült, ahonnan már hazatérni készült, amikor 1973. június 9-én az embólia végetvetett munkás életének. Halála mérhetetlen veszteséget okozott nemcsak barátainak, hanem a magyar ornitológiának is. Emlékét kegyelettel őrizzük!

Agárdi Ede sz. Pécsvárad, 1891. III. 14., megh. Pécsvárad, 1973. VIII. 20. Önéletrajza szerint 10 éves korában kezdte a madarak tojásainak gyűjtését, és gyenge egészsége ellenére egész életén át a Mecsek rajongója maradt. Gimnazista korában magyarsítja nevét Anschauról Agárdira. Közigazgatási pályát választ, de mindig olyan jegyzőségeket pályázik meg, melyek közelebb hozzák a Mecsek erdeiehez: 1913 – 1922 közt Berkesd, 1922 – 1933 közt Püspökszenterzsébet, 1933 – 45 közt Erdősmecke jegyzője. Karakán kiállításért az SS elhurcolja, visszatérve rövidesen nyugdíjba vonul. Későbbi években GEBHARDT ANTAL mellett dolgozik a Janus Pannonius Múzeumban. HERMAN OTTÓ 1911-ben figyel fel rá, és azonnal „rendes megfigyelőnek” nevezi ki. Az Aquilában 1921-ben jelenik meg első cikke, és ettől fogva ontja a madarak fészkelésére vonatkozó közleményeit, 1942-ben pedig összefoglaló munkát ír a keleti Mecsekről. 1945-ben megkapja a „rendkívüli tagságot”. Bár egész életében a Mecsek kutatásának szentelte idejét, sokat megfordult a Baja körüli Duna-ligetekben is, járt a Bükkben, a Balatonnál is (Nagy-berek). Gyűjtési szenvedélye igen sokoldalú volt, de mégis tojásgyűjteménye volt híres, melyet a Természettudományi Múzeum vásárolt meg, és annak madártani gyűjteményével pusztult el. Nagy csalódása volt, hogy az eredeti ígéretet, miszerint életében Pécsváradon marad a

gyűjtemény, mint Agárdi-Múzeumban, nem került megvalósításra, még jobban lesújtotta a gyűjtemény pusztulásának híre. Betegsége miatt is többször kórházi és szanatóriumi kezelésre szorult, mégis az első depresszióból hamar felocsúdott, és új gyűjtésbe kezdett a pécsi múzeum számára. Csakhogy ekkorra már a régi megbecsült tojásgyűjtés idejét múlta, és a természetvédelmi rendelkezésekbe ütközött, tehát lehetőségei mindenképpen korlátozva voltak. Rendkívüli vitalitása azonban mégis megengedte, hogy szinte utolsó pillanatig tevékeny maradhatott.

Horváth Károly erdőigazgató, a vállalusi erdészet nyugalmazott vezetője 85 éves korában kórházi ápolás közben Budapesten 1972. VII. 18.-án halt meg. Nyugalomba vonulása után Káptalantótin élt csaknem vakon. A régi Nimród vadászújságban sokszor találkozunk nevével, és számos madártani adatot szolgáltatott a Keszthelyi-hegységből és szülővárosa Keszthely környékéről. Mint a madártan őszinte és készséges pártfogóját megrendülve búcsúztatjuk.

Jacobi Rihárd sz. Brassó, 1901. III. 26., megh. Aiud (= Nagyszeben), 1972. I. 25. Az erdőmérnöki képesítést Wienben és Tharandtban szerezte, tevékenységét szülőföldjén fejtette ki. Elsősorban német és román vadászati lapokban írt, több vadászati könyve jelent meg, de a J. THIENEMANNAL 1925-ban Rossittenben kötött barátsága folytán madártani közlésekben sem maradt tétlen.